

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МАРШАНІЯ ЗУРАБ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 327.001.73:341.214:316.32(043.3)

**БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКА СИСТЕМА МІЖДЕРЖАВНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ ГРУЗІЇ**

Спеціальність 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем
і глобального розвитку

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Коваль Ігор Миколайович,
Ректор Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,
завідуючий кафедрою міжнародних відносин

Офіційні опоненти: доктор політичних наук,
Перепелиця Григорій Миколайович,
професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики
Інституту міжнародних відносин Київського національного
університету імені Т.Шевченка
доктор історичних наук,

Потєхін Олександр Володимирович,
старший науковий співробітник, завідуючий кафедри гуманітарних
дисциплін Київського університету права НАН України.

Захист відбудеться “31” січня 2011 р. о __ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “_____” _____ 2011 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

А.В. Пехник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлена необхідністю більш поглибленого вивчення процесів, характерних для постбіполярного світоустрою в умовах наростаючої регіоналізації зовнішньої політики на європейському континенті. Дослідження міжнародних зв'язків, які виникають між балто-чорноморськими державами, і які в даній роботі пропонується розглядати в якості нової балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва, що будується, разом з аналізом особливостей функціонування його різноманітних форматів, актуально також з огляду значущості балто-чорноморського «виміру» як нового системного фактору в зовнішньополітичній стратегії Грузії.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в рамках комплексної науково-дослідницької теми кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І.І. Мечникова «Міжнародні відносини й політика держав в умовах глобальних трансформацій: концептуальні виміри і зовнішньополітична практика» (№ державної реєстрації 0107U012509), яка призначена для науково-аналітичного забезпечення діяльності державних і недержавних закладів України.

Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз зовнішньополітичної стратегії Грузії в процесі становлення й розвитку балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва.

Згідно з поставленою метою визначено наступні основні дослідницькі завдання:

1. вивчити характерні особливості балто-чорноморського регіонального співробітництва в умовах постбіполярного світоустрою, визначити поняття постбіполярного регіоналізму й балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва;
2. дослідити характерні особливості балтійського й чорноморського регіону, визначити поняття балто-чорноморського регіону як нової системи міждержавних відносин, що будується;
3. провести порівняльний аналіз ефективності різноманітних чорноморських, балтійських і балто-чорноморських організацій, з комплексним аналізом зовнішньополітичної діяльності Грузії в рамках вищевказаних регіональних ініціатив;
4. визначити роль і місце балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва в зовнішньополітичній стратегії Грузії з оцінкою можливостей використання в майбутньому різноманітних елементів цього формату міжнародного співробітництва в національних інтересах грузинської держави;
5. проаналізувати наслідки політики, яку здійснюють стосовно Грузії основні регіональні актори, які найбільш активно діють у балтійському й чорноморському регіонах (РФ, США, ЄС) у контексті необхідності активізації зовнішньополітичних зусиль Грузії з метою сприяння виробленню ефективних дипломатичних кроків у рамках балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва.

Об'єктом дисертаційного дослідження є балто-чорноморська система міждержавного співробітництва, **а предметом** – зовнішньополітична стратегія Грузії в балто-чорноморській системі міждержавного співробітництва.

Методи дослідження. Для реалізації мети й завдань дисертаційної роботи було використано такі методи дослідження, як системний аналіз, порівняльно-історичний і аналітичний методи. Вибір системного аналізу як базового методу даного дисертаційного дослідження визначається авторським розумінням балто-чорноморського регіону як системи міждержавних відносин, що будується. Системний аналіз дає можливість на основі вивчення особливостей і закономірностей процесу формування різноманітних регіонів, всебічно дослідити балто-чорноморську систему міждержавного співробітництва, і виявити специфіку взаємодії елементів даної системи. Аналітичний метод використовується в дисертаційній роботі для аналізу дипломатичних зусиль Грузії в контексті оцінки їхньої адекватності в напрямку ефективного вирішення наростаючих зовнішньополітичних загроз і реалізації намірів Грузії брати участь у формуванні нових систем міждержавного співробітництва. Порівняльно-історичний метод використовується в оцінці думок і концепцій грузинських, українських, американських, європейських, російських учених та політиків, які сприяють науковому розкриттю специфіки двосторонніх та багатосторонніх зв'язків Грузії.

Наукова новизна отриманих у дисертаційній роботі результатів полягає в комплексному аналізі особливостей формування та становлення постбіполярного регіоналізму на прикладі балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва. У процесі аналізу становлення балто-чорноморського регіону показано, що система зазнає значного зовнішнього впливу, що позначається на темпах та перспективах її кшталтування. Визначено об'єктивність та складові цього процесу.

Наукова новизна конкретизується в тому що

уперше:

- проаналізовано сутність постбіполярного регіоналізму; виходячи з того, що регіоналізм – це політична концепція, яка пов'язана зі специфічною ідентичністю регіонального та глобального устрою, цей термін інтерпретовано як укріплення зв'язків усіх країн, що мають спільні інтереси та проблеми. Колишній, біполярний регіоналізм мав засадою тільки міждержавне співробітництво, тоді як для постбіполярного регіоналізму характерним став комплексний характер. Якісно нові його риси пов'язуються з такими чинниками як глобальні економічні зміни, що посилили значення економічного співробітництва на регіональному рівні, демократизація країн Східної Європи, створення внаслідок розпаду СРСР нових незалежних держав на пострадянському просторі, розширення ЄС. Відмінною рисою постбіполярного регіоналізму названо акцент на рівноправному партнерстві держав на противагу гегемонії/домінуванню великих держав над малими в процесі міжнародного співробітництва;

- виявлено характерні особливості балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва як першої стадії формування балто-чорноморського регіону; балто-чорноморську систему розглянуто у форматі єдиного геополітичного утворення в постбіполярній системі міжнародних відносин, тобто в період, що якісно відрізняється від попереднього складенням нових ширших умов для розвитку спільних регіональних проектів;
- проведено порівняльний аналіз діяльності ОЧЕС і ОДЕР-ГУАМ з акцентом на притаманних кожній з організацій переваг та недоліків; створені сценарії їхнього подальшого розвитку та співробітництва з урахуванням асиметрії в успішності здійснення багатосторонніх ініціатив у балтійському й чорноморському регіонах, що викликана асиметричним ставленням до них світових потуг;
- проведено аналіз зовнішньополітичної діяльності Грузії з урахуванням різноманітних зовнішніх факторів (США, РФ, ЄС тощо) та розгорнутою оцінкою сумісності/несумісності інтересів акторів МВ у балто-чорноморській системі міждержавного співробітництва;
- вироблено практичні рекомендації для уряду й відповідних відомств Грузії відносно доцільності внесення в програмні документи Грузії змін, які ліпше відображали б значимість балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва на сучасному етапі, у короткостроковій та середньостроковій перспективі;

дістало подальший розвиток:

- дослідження основних аспектів двостороннього й багатостороннього співробітництва балтійських і чорноморських держав; при цьому авторська концепція наголошує на початку нового етапу в розвитку цього партнерства після «революції роз» в Грузії;
- аналіз процесу виникнення й трансформації регіональних утворень у постбіполярному світі, нових міжнародних та регіональних ініціатив («Співдружність демократичного вибору», «Східне партнерство», «Північний вимір», «Чорноморський форум», «Енергетичний діалог трьох морів», «Клуб нових друзів Грузії»/Балто-чорноморська вісь);

уточнено

- оцінку можливості використання різноманітних форматів регіонального співробітництва для вирішення конкретних завдань, які входять у сферу національних інтересів грузинської держави, в умовах майбутнього вірогідного погіршення відносин Грузії та Росії.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їхнього використання в науково-дослідницькій сфері: у вивченні проблем міжнародних відносин з урахуванням ролі регіональних систем; у навчальній сфері: для підготовки та викладання

таких курсів, як «Теорія міжнародних відносин», спецкурсів «Зовнішня політика Грузії», «Сучасний регіоналізм», «Теорія міжнародного конфлікту», «Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин»; у прикладній сфері: як рекомендації щодо вдосконалення розробки стратегій співробітництва країн балто-чорноморського регіону.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації були апробовані у доповідях: на засіданні міжнародного експертного круглого столу «Перспективи розвитку партнерства держав ГУУАМ у системі європейської та глобальної безпеки» (Київ, 2005); на міжнародній конференції, організованій Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Центром міжнародних досліджень Одеського національного університету імені І.І. Мечникова й Фондом Рози Люксембург (Одеса, 2006); на засіданні міжнародного круглого столу «Спільнота демократичного вибору: сучасний стан та перспективи розвитку» (Одеса, 2006); на міжнародній конференції «Безпека Грузії в мінливому світі», організованій Ай-Бі Євро-Кавказьким університетом та Інститутом стратегічних оцінок і проблем менеджменту (Тбілісі, 2009). Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри міжнародних відносин ОНУ імені І.І. Мечникова.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження представлені в 12 публікаціях, з них 4 статті надруковані в наукових виданнях, які визначені ВАК України як фахові з політології.

Структура та обсяг роботи. Структура зумовлена об'єктом, предметом дослідження, його метою й завданнями. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, 9 підрозділів, висновків, списку вивчених джерел. Загальний обсяг роботи – 205 сторінок. Список використаних джерел (грузинською, українською, російською, англійською мовами) складає 313 найменувань (33 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету й завдання роботи, наукову новизну, практичне значення, зазначено апробацію дисертації.

У **першому розділі «Концептуальні основи та джерельно-документальна база дослідження»** розглянуто та проаналізовано поняття «простір», «регіон», «регіоналізм», «регіоналізація», здійснено аналіз наукових праць зарубіжних та вітчизняних авторів із проблематики дисертаційного дослідження, розглянуто теоретико-методологічні підходи й концепції із проблем зовнішньої політики Грузії та міждержавного співробітництва в балто-чорноморському регіоні.

У **підрозділі 1.1 «Теоретико-методологічні основи дослідження»** розглянуто особливості сучасного світоустрою після завершення «холодної війни» і розпаду Радянського Союзу. Проаналізовано характерні риси регіонального співробітництва в Європі в умовах сучасного постбіполярного світу, проявом якого є наростання процесів регіоналізації зовнішньої політики європейських держав. Новий тип регіонального співробітництва в постбіполярному світі визначається в даному дослідженні як постбіполярний регіоналізм. Ріст інтеграційних процесів на європейському континенті

сприяв поглибленню двосторонніх і багатосторонніх зв'язків балтійських держав (Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія, Литва, Латвія, Естонія, Росія, Німеччина, Польща) із чорноморськими країнами (Росія, Україна, Молдова, Болгарія, Румунія, Грузія, Туреччина, Азербайджан, Вірменія). На цій основі почалося становлення нової балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва, послідовний рух до створення єдиного геополітичного утворення у вигляді балто-чорноморського регіону. Виходячи із цього, методичною необхідністю стало вироблення чітких системних критеріїв, які визначають правомірність розгляду приналежності держав балтійського й чорноморського регіонів до єдиної балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва. Із цією метою на основі концепції Д. Лейка й Х. Хюбеля була розроблена авторська методика, де в якості критеріїв регіональної ідентичності були виділені чотири «складових»: перша – західноєвропейська; друга – трансатлантична; третя – постсоціалістична; четверта – балто-чорноморська. Проведений аналіз виявив відносний збіг наявності параметрів для порівняння (на 100 або 75%) у Швеції, Данії, Фінляндії, Норвегії, Литви, Латвії, Естонії, Німеччини, Польщі, України, Болгарії, Румунії, Молдови, Грузії, Азербайджану й Вірменії, що дозволяє віднести ці країни до однієї групи держав, які складають нову балто-чорноморську систему міждержавного співробітництва.

У підрозділі 1.2 «Стан вивченості проблеми» проаналізовано наукові статті й монографії, пов'язані з темою дослідження; офіційно опубліковані документи міністерств закордонних справ і оборони, інших урядових відомств Грузії; інтерв'ю з відомими грузинськими й зарубіжними вченими. Зокрема, використано статутні програмні, звітні й інші документи (декларації, меморандуми, звіти, рекомендації, прес-релізи й ін.) регіональних урядових і неурядових організацій і інших міжнародних структур (ЄС, НАТО, ЗЄС, ОЧЕС, ПАЧЕС, ОДЕР - ГУАМ і ін.) і багатобічні документи, вироблені державами - членами регіональних ініціатив у процесі розвитку співробітництва. Також використано національні правові акти й інші програмні документи Грузії, включаючи стратегію зовнішньополітичної діяльності. Для одержання додаткової інформації були записані три інтерв'ю з колишнім міністром закордонних справ Грузії І. Менагарішвілі, колишнім міністром економіки Грузії В. Папава, а також із деканом факультету міжнародних відносин Естонської Євроакадемії Т.Алаталу. Усі використані при написанні даної праці літературні джерела були умовно розділені на три групи: перша – роботи, у яких досліджені актуальні проблеми постбіполярного світоустрою, регіоналізму й регіоналізації міжнародних відносин у сучасному світі (З. Абашидзе, Х. Гіоргадзе, Т. Джапарідзе, В. Папава і А. Чікваїдзе; С. Глебов, І. Коваль, С. Косяк; А. Висоцький, І. Ожегов, Н. Шведов, П. Циганков; З. Бжезинський, Г. Сміт, С. Уолт, О. Йонг; Ю. Яухіянен, І. Кякінен); друга – дослідження, у яких розглядаються різноманітні аспекти діяльності регіональних організацій і ініціатив країн Балтійського та Чорного морів, а також місце Грузії в балто-чорноморській системі міждержавного співробітництва (Т. Беридзе, В. Папава, А. Гегешидзе, Д. Дарчіашвілі, Т. Кенчадзе; Н. Попеску, М. Зулеан; М.Соколовська, Т. Анцупова, І.Маковецький, О. Ніколаєнко, Н. Фомичова, В. Шишкіна; Г. Паркер, Е. Роудс, Б. Шин; Р.Алібоні, Ф. Тассінарі;

У. Бухеншутц, К. Р. Фрейтаг-Вірмінгхауз, Г. Краузе; І. Валінакіс і Т. Вереміс; М. Емерсон й Н. Гоутчев); третя – роботи, присвячені аналізу двосторонніх зв'язків Грузії із РФ, США й ЄС (І. Лисенко, Л. Григор'єв, О. Гончаренко, В. Журкін; В. Попов, С. Морозов, В. Щетинін; А. Кoen, Д. Фрідмен, Д. Ней, С. Макнамара; Г.Шофлін; Е. Лукас і Д. Лінч; М. Малксоо; І. Крастев). При цьому помітна недостатність робіт, де б аналізувалися такі особливості держав балто-чорноморського регіону, що дозволяють розглядати їх як частини однієї системи міждержавних зв'язків; діяльність (в порівняльному аспекті) чорноморських регіональних організацій (ОЧЕС, ОДЕР-ГУАМ) та ін.

У другому розділі «Балто-чорноморське співробітництво як фактор будівництва нової системи міждержавних зв'язків» розглянуто основні регіональні організації та ініціативи та їхнє місце в зовнішній політиці Грузії.

У підрозділі 2.1 «Роль і місце регіонального співробітництва в зовнішньополітичній стратегії Грузії» досліджено глибинні причини геополітичних невдач, які переслідують Грузію в останні роки, пов'язані в першу чергу із наслідками «п'ятиденної війни» із Росією в серпні 2008 року. Проаналізовано такі офіційні програмні документи, як «Стратегія національної безпеки Грузії на 2006-2009 роки»; «Зовнішньополітична стратегія Грузії на 2006-2009 роки»; «Зовнішньополітична стратегія Грузії на 2009-2013 роки». Відмічено зростання зацікавленості Грузії в створенні міцних міждержавних зв'язків із країнами басейну Чорного та Балтійського морів шляхом створення й розвитку різноманітних регіональних ініціатив. Російсько-грузинська війна серпня 2008 року показала, що малі держави стали більш вразливими в плані військової загрози з боку країн – регіональних лідерів. Російсько-грузинське військове протистояння слід розглядати як свого роду експеримент, коли велика держава, яка є одним із найбільш значущих регіональних акторів, активізувала свої воєнно-політичні зусилля з метою нового, більш вигідного для себе перерозподілу сфер впливу в чорноморському регіоні. Внаслідок цього значення балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва для Грузії істотно зросло, що вочевидь вимагає більш адекватного, акцентованого й повного відображення в її стратегії.

У підрозділі 2.2 «Грузія й чорноморські регіональні організації: Організація Чорноморського Економічного Співробітництва й Організація Демократії і Економічного Розвитку – ГУАМ» відображено як етапи становлення цих двох чорноморських регіональних організацій, так і еволюцію підходів Грузії до співробітництва в межах цих ініціатив. Детально проаналізовано ефективність ОЧЕС і ОДЕР-ГУАМ у порівняльному аспекті. Виділено проблеми, але також певні успіхи в роботі ОДЕР-ГУАМ, принаймні в процесі координації позицій держав-членів із деяких питань, які обговорювалися в рамках ООН та інших міжнародних форумів. Однак, війна 2008 р. істотно змінила геополітичну ситуацію в чорноморському регіоні, поставила перед ОДЕР-ГУАМ чимало питань. Як раніше, так і тепер Росія сприймає саме існування ОДЕР-ГУАМ як виклик своїм національним інтересам. Без нормалізації грузино-російських відносин і без подолання недовіри РФ до ОДЕР-ГУАМ важко розраховувати на те, що ця організація зможе вирішити поставлені перед собою завдання. При цьому потенційні можливості ОЧЕС і ОДЕР-ГУАМ у контексті їхньої

функціональної взаємодоповнюваності є далеко не вичерпаними; їхній формат повинен бути ефективніше використаний усіма державами-членами, і в першу чергу грузинською дипломатією.

У підрозділі 2.3 «Балтійські регіональні організації та ініціативи» представлено огляд діяльності основних балтійських регіональних ініціатив, таких як РДБМ, «Північний вимір», НБ 6 та НБ 8, Е-ПНЕ (за участі балтійських країн, північних держав, США й Росії), НБ + 1 (за участі балтійських країн, північних держав і США, у рамках якої країни-учасники співпрацюють тільки в сфері оборони). Серед створених на початку 1990-х рр. інших регіональних організацій слід відмітити БАЛТСІ. Завданням БАЛТСІ була підготовка оборонних структур Литви, Латвії та Естонії до вступу в НАТО. Балтійське співробітництво пов'язує між собою західну, північну й східну Європу. Регіон Балтійського моря розглядається як своєрідна лабораторія із загальноєвропейської уніфікації. Успішне регіональне співробітництво балтійських країн найкращим чином демонструє переваги, які отримують усі держави в процесі міжнародного співробітництва в умовах постбіполярного регіоналізму. Основною умовою успішності функціонування всіх без винятку балтійських організацій слід уважати активну участь у них ЄС. Підкреслюється також важливість активного залучення в цей процес Росії, у тому числі на рівні її регіонів.

У підрозділі 2.4 «Перспективність балто-чорноморських регіональних ініціатив для зовнішньої політики Грузії» оцінено як поточні проблеми, так і перспективи тих балто-чорноморських ініціатив, у яких активну участь бере Грузія. Серед основних причин невдач балто-чорноморських ініціатив, нарівні з пасивністю ЄС, знаходиться негативне ставлення до них Росії. Цей формат регіонального співробітництва міг би підійти в якості інституціонального механізму для реалізації відкладених економічних проектів у межах ТРАСЕКА й ІНОГЕЙТ або «Баку-Супса-Одеса-Броди». З іншого боку, балто-чорноморський формат міг би бути використаний також у якості інструменту грузинської дипломатії для спроби налагодження мирного діалогу із сепаратистськими регіонами. Не слід забувати також про позитивний досвід «Клубу нових друзів Грузії» - успішного формату співробітництва з питань європейської і євроатлантичної інтеграції, створеного балто-чорноморськими державами. Грузія виявилася тим ключовим регіональним актором, що зміг згуртувати в рамках цієї ініціативи досить різні держави - члени ЄС. Вирішальним фактором, що обумовив успішність даного регіонального проекту, був доброзичливий нейтралітет ЄС, який забезпечив скромний успіх в прокладці «балто-чорноморської вісі». Але без належного фінансового забезпечення будь-який проект приречений на неминучий провал. Балто-чорноморські ініціативи не можуть бути виключенням. При всієї, у тому числі й фінансовій моці ЄС, навіть йому буде важко поодиноці нести цей тягар. Ідея повномасштабного балто-чорноморського співробітництва перетвориться в реальність лише за умови фінансової підтримки як ЄС, так і США.

У третьому розділі «Грузія й зовнішні фактори балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва» балто-чорноморську систему міждержавного

співробітництва проаналізовано крізь призму основних зовнішніх чинників, що активно впливали на внутрішні процеси в системі.

У підрозділі 3.1 *«Еволюція підходів РФ до Грузії й балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва»* розгляд, у першу чергу, російського фактору (перед розглядом чинників США і ЄС) пояснюється тим, що саме неврегульованість російсько-грузинських відносин у контексті несприятливого для Грузії порушення балансу регіональних сил внаслідок «п'ятиденної війни» є головною перешкодою для більш адекватної реалізації національних інтересів Грузії в межах балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва. У вищезгаданому контексті детально проаналізовано всі етапи російсько-грузинських відносин, які передували драматичним подіям серпня 2008 року. Також розглянуто перспективи, які не передвіщають швидких змін у грузино-російських відносинах.

У підрозділі 3.2 *«Американо-грузинські відносини в контексті балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва»* проаналізовано взаємовідносини Грузії з головним політичним союзником і фінансовим донором цієї держави – США. Незважаючи на думку більшості впливових американських політологів, що Грузія стала ключовим союзником США в басейні Чорного моря, розвиток регіонального співробітництва, включно з балто-чорноморським форматом, не є значущим фактором у зовнішній політиці США. Пріоритетним для американської дипломатії вважається розвиток двосторонніх зв'язків із Грузією та іншими чорноморськими країнами. Інтенсивний діалог зі США не зміг завадити Росії добитися поставлених в «п'ятиденній війні» основних воєнно-політичних завдань: послабити геополітичні позиції Грузії й США в чорноморському регіоні, визнати незалежність сепаратистських регіонів Грузії – Абхазії й Південної Осетії, і істотно відсунути в часі перспективу євроатлантичної інтеграції Грузії.

У підрозділі 3.3 *«Регіональна політика Європейського Союзу: балто-чорноморський вимір»* проаналізовано діяльність ЄС у Грузії й ставлення до ідеї балто-чорноморського співробітництва. Розширення ЄС стало безпосередньою причиною наростаючої регіоналізації його зовнішньої політики. Хоча ЄС і бере участь у процесі врегулювання внутрішніх конфліктів у Грузії (в першу чергу в рамках місії з моніторингу зони військового конфлікту між Грузією й Росією в серпні 2008 року), стосовно Грузії ЄС у цілому дотримується стриманої позиції з мінімальним прямим втягненням у посередництво. В політиці ЄС чорноморський регіон і Грузія сприймаються як «вузол проблем», який потрібно стримувати в певних межах. Незважаючи на зусилля, здійснені ЄС останнім часом у рамках «Нової європейської політики добросусідства», у форматі ініціативи «Східне партнерство», шанси відносно перспектив залучення об'єднаної Європи в балто-чорноморський формат регіонального співробітництва залишаються досить невеликими. Але в умовах, коли Грузія, а також інші пострадянські чорноморські країни не можуть поки що стати членами ЄС, їхні європейські прагнення можуть бути реалізовані тільки через формування європейських регіональних товариств, до яких без сумніву можуть бути зараховані й балто-чорноморські регіональні ініціативи. Сьогодні, коли швидко вирішення всіх тих проблем, які заважають

розвитку балто-чорноморського співробітництва, є досить проблематичним, Грузії варто брати активну участь у процесі регіонального співробітництва, особливо у форматі балто-чорноморської ініціативи «Східне партнерство», яку активно просуває ЄС, що можна вважати однією з гарантій становлення й подальшого розвитку балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва.

ВИСНОВКИ

1. Розпад біполярного світоустрою й зростання інтеграційних процесів на світовому й регіональному рівні сприяв розвитку якісно нового типу регіонального співробітництва у вигляді постбіполярного регіоналізму, відмінною рисою якого є прагнення рівноправного партнерства малих країн із державами – регіональними лідерами. Ґрунтуючись на ідеї балто-чорноморської солідарності, в умовах підйому постбіполярного регіоналізму, розпочався процес будівництва нової балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва.
2. Регіоном є не тільки географічно, але й геополітично однорідне утворення, яке складається з держав, поєднаних спільними інтересами й спільним історичним минулим. Виходячи з виявленого факту збігу в низки балтійських і чорноморських країн об'єктивних критеріїв регіональної ідентичності, територію, яка включає в себе Швецію, Норвегію, Фінляндію, Данію, Литву, Латвію, Естонію, Польщу, Німеччину, Україну, Молдову, Болгарію, Румунію, Грузію, Азербайджан та Вірменію, можна розглядати в якості системи міждержавних відносин нового типу, що будується у вигляді балто-чорноморського регіону. При цьому балто-чорноморська система міждержавного співробітництва є першою стадією формування балто-чорноморського регіону.
3. Негативні для Грузії геополітичні зміни внаслідок російсько-грузинської війни серпня 2008 року зумовлюють зростання значимості для неї будь-якого формату міжнародного співробітництва, у тому числі й чорноморського в межах ОЧЕС і ОДЕР-ГУАМ. Однак, результати цього співробітництва не можуть уважатися задовільними. Порівняльний аналіз діяльності ОЧЕС і ОДЕР-ГУАМ указує на те, що перевагою ОЧЕС є велике представництво держав-членів і просторість його територій, недоліком – асиметричність діяльності на користь великих держав і на шкоду економічним інтересам малих та середніх держав. Перевага ОДЕР-ГУАМ – це наявність оптимального складу й рівні умови співробітництва для всіх держав-членів організації. Недоліком ОДЕР-ГУАМ є відсутність усвідомлених і чітко узгоджених усіма державами-членами пріоритетів. Зміна балансу політичних сил після російсько-грузинської війни серпня 2008 року поставила цю організацію в тяжкий і невизначений стан. Тим не менш, взаємодоповнюючий характер ОЧЕС і ОДЕР-ГУАМ створює гіпотетичну можливість співробітництва цих двох чорноморських організацій у процесі розробки та імплементації спільних економічних проектів. За такого оптимістичного сценарію розвитку подій у регіоні, вірогідно, може з'явитися можливість включення Росії у вищезгадане співробітництво, що сприятиме потеплінню ставлення найбільшої чорноморської держави до ОДЕР-ГУАМ. В іншому випадку, без істотної зміни ставлення Росії до ОДЕР-ГУАМ зростає вірогідність того, що майбутнє цієї цікавої регіональної

ініціативи опиняться перед серйозною загрозою. Головною причиною існуючої на сьогоднішній день асиметрії в успішності здійснення багатосторонніх ініціатив у балтійському й чорноморському регіоні є асиметричність ставлення до них ЄС. «Прохолодне» ставлення ЄС до співробітництва в рамках чорноморських регіональних організацій, поруч із негативним ставленням Росії до ОДЕР-ГУАМ, є головною причиною недостатньої ефективності чорноморського регіонального співробітництва й навпаки, успішність практично всіх балтійських ініціатив є обумовленою їхньою активною підтримкою з боку ЄС і втягненням у ці ініціативи Росії.

4. Розвиток економічних зв'язків у вигляді здійснення спільних регіональних проєктів (наприклад, проєктів у сфері транспортних перевезень і енергетики, як були раніше розроблені, але нереалізовані в рамках ТРАСЕКА, ІНОГЕЙТ і «Баку – Супса – Одеса – Броди») є найбільш перспективним напрямком співробітництва в рамках балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва. Для реального прискорення цього співробітництва необхідна фінансово-політична підтримка ЄС. В умовах, коли в найближчій перспективі важко розраховувати на скільки-небудь значиму зміну як негативної позиції Росії, так і скептицизму ЄС відносно багатостороннього формату балто-чорноморського співробітництва, підбадьорливою виглядає динаміка розвитку двосторонніх зв'язків між балтійськими й чорноморськими країнами. Поглиблення й подальший розвиток цього процесу в руслі балто-чорноморської ініціативи «Східне партнерство», яку активно просуває ЄС, сприяє становленню нової балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва. Балто-чорноморський формат співробітництва може бути використаний Грузією з метою розширення політичного простору для нормалізації відносин із Росією, а також налагодження процесу мирного діалогу зі своїми сепаратистськими регіонами.
5. Після російсько-грузинської війни серпня 2008 року й порушення регіонального балансу сил, перспектива інтеграції Грузії в євроатлантичні структури істотно віддалилась. Відповідно послабились й позиції грузинської держави в регіоні, що негативно відобразилось на його діяльності в межах балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва. Неврегульованість російсько-грузинських відносин у майбутньому може наростати, що зумовлено об'єктивною несумісністю інтересів цих двох держав внаслідок визнання Росією незалежності сепаратистських регіонів Грузії. Однак, причини зростання регіональної напруженості, результатом чого стало російсько-грузинське військове протистояння, лежать далеко за межами Грузії й пов'язані не стільки з російсько-грузинськими, скільки з російсько-американськими протиріччями глобального й регіонального характеру. США не змогли перешкодити наростанню силового тиску Росії на Грузію й військовій агресії Росії в серпні 2008 року, що призвело до істотного послаблення позицій самих США в чорноморському регіоні. Незважаючи на певні зусилля, ужиті ЄС у плані активізації регіональної політики в чорноморському напрямі, його активність у процесі чорноморського регіонального співробітництва залишається невисокою. Тільки реальна, а не декларативна активізація ролі ЄС у процесі розробки та імплементації нових багатосторонніх ініціатив може відкрити цікаві перспективи на майбутнє. У цьому контексті значної уваги заслуговує

ініціатива ЄС «Східне партнерство», яка передбачає двостороннє (а можливо в майбутньому й багатостороннє) співробітництво, під патронажем ЄС, пострадянських балто-чорноморських держав. Ураховуючи те, що в умовах, коли вищезгадані країни не зможуть стати членами ЄС, їхні європейські прагнення можуть реалізовуватися саме через формування подібних до «Східного партнерства» європейських регіональних ініціатив.

На основі даного дисертаційного дослідження були вироблені практичні рекомендації для уряду й різноманітних відомств Грузії відносно доцільності внесення в програмні документи змін, які адекватніше відображатимуть значимість балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва й концептуального опрацювання вивчення можливостей використання вищезгаданого формату в національних інтересах Грузії; підготовки позиції уряду Грузії, де були б чітко викладені наміри відносно доцільності або недоцільності продовження її співробітництва в межах такої балто-чорноморської ініціативи, як «Співдружність демократичного вибору»; проведення консультацій із державами-членами ОДЕР-ГУАМ з метою активізації роботи цієї організації, а також вивчення можливостей з налагодження співробітництва з ОЧЕС; підготовки пропозицій з вивчення можливостей проведення неформального діалогу представників уряду Грузії, Росії та сепаратистських регіонів Грузії (за участі представників інших балто-чорноморських держав та ЄС) і можливостей використання для цього будь-якого формату в межах балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва; вироблення нових підходів для початку неформального діалогу за участі ЄС, Росії і балто-чорноморських держав з метою створення нового, прийнятного усіма формату співробітництва, що сприятиме поглибленню взаємовигідних економічних зв'язків та розширенню політичного простору для мирного діалогу в балто-чорноморському регіоні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Маршания З.С. Балто-черноморско-каспийский регион сквозь призму «нового регионализма» / Зураб Сергеевич Маршания // Вісник Одеського національного університету. [Серія: Соціологія і політичні науки]. – 2006. – Т. 11. – Вип. 10. – С. 381-394.
2. Маршания З.С. Балто-черноморское пространство в новой региональной политике Европейского Союза / Зураб Сергеевич Маршания // Вісник Одеського національного університету. [Серія: Соціологія і політичні науки]. – 2007. – Т. 1. – Вип. 3. – С. 225-239.
3. Маршания З.С. «Геополитический плюрализм» в Черноморско-каспийском регионе и «Организация демократии и экономического развития – ГУАМ» / Зураб Сергеевич Маршания // Вісник Одеського національного університету. [Серія: Соціологія і політичні науки]. – 2007. – Т. 12. – Вип. 14. – С. 190-201.
4. Маршания З.С. Балто-черноморское измерение международно-регионального сотрудничества во внешнеполитической стратегии Грузии / Зураб Сергеевич Маршания // Науковий вісник. – 2009. – № 2 (80). – С. 150-162.

5. Маршания З. С. ГУАМ – фактор стабільности и перспективного розвитку для государств – членов / Зураб Сергеевич Маршания // Матеріали «круглого столу», організованого Советом національної безпеки України и Національним інститутом проблем міжнародної безпеки. – Київ, 2006. – С. 26-28.
6. Маршания З.С. Спільнота Демократичного вибору – життєздатний проект / Зураб Сергійович Маршания // Спільнота демократичного вибору і Грузія: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали засідання міжнародного круглого столу / Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в Одесі. – Одеса, 2006. – С. 20-22.
7. Маршания З.С. Постбиполярный мир и постбиполярный регионализм / Зураб Сергеевич Маршания // Социальная экономика: актуальные проблемы XXI века. – 2009. - № 5 (5). – С.128-131.
8. Marshania Z. The New Aspects of Co-operation in the Baltic – Black – Caspian Sea Region: The Role of International Organizations / Zurab Marshania // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2006. – Вип. 61. – Ч. 1. – С. 96-100.
9. Marshania Z. Baltia-Shavi zgvis regionuli identuroba da Baltia-Shavi zgvis regioni / Zurab Marshania // Strategiuli Kvelebi. – 2009. - № 2. – P. 166-173.
10. Marshania Z. International – Regional Co-operation in Black Sea Region: Dream or Reality? / Zurab Marshania // Social Economics: XXI Century's Actual Problems. – 2009. - № 5 (5). – P. 20-23.
11. Marshania Z. Russian-Georgian War in August 2008: What Happened in Reality / Zurab Marshania // The Baltic Times. – 2009. - № 18. – P. 14.
12. Marshania Z. The Phenomenon of Post-Bipolar Regionalism in Europe / Zurab Marshania // The Caucasus & Globalization. Journal of Social, Political and Economic Studies, Sweden. – 2011. – Vol. 5. – Issue 1/2. – P. 23-33.

АНОТАЦІЯ

Маршания З.С. Балто-чорноморська система міждержавного співробітництва у зовнішньополітичній стратегії Грузії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011.

У дисертації проведено комплексний аналіз зовнішньополітичної стратегії Грузії в процесі становлення і розвитку нової балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва, що будується. Вироблено системні критерії, які в умовах підйому постбіполярного регіоналізму в Європі визначають правомірність розгляду приналежності різних держав до балто-чорноморської системи міждержавного співробітництва як першої стадії розвитку балто-чорноморського регіону. Проаналізовано поточний процес і перспективи співробітництва Грузії в межах чорноморських (ОЧЕС і ОДЕР-ГУАМ) і балто-чорноморських ініціатив. Розглянуто двосторонні відносини Грузії з РФ, США і ЄС, які впливають на процес балто-чорноморського співробітництва.

Ключові слова: *постбіполярний регіоналізм, балто-чорноморська система міждержавного співробітництва, зовнішньополітична стратегія Грузії.*

АННОТАЦІЯ

Маршанія З.С. Балто-чорноморська система міжгосударственного співробітництва во внешнеполітичній стратегії Грузії. – Рукопись.

Дисертація на соискання ученої ступені кандидата політичних наук по спеціальності 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011.

В дисертації проведено комплексний аналіз внешнеполітичній стратегії Грузії в процесі становлення і розвитку нової, що будується балто-чорноморської системи міжгосударственного співробітництва. Сформульовані авторські поняття «постбіполярного регіоналізму», «пространства» і «регіона». Проаналізована суть постбіполярного регіоналізму; виходячи з того, що регіоналізм – це політична концепція, пов'язана з специфічною ідентичністю регіонального і глобального устрою, цей термін інтерпретований як укріплення зв'язів всіх країн, які мають загальні інтереси і проблеми. Прошлий, біполярний регіоналізм базировався тільки на міжгосударственном співробітництві, тоді як для постбіполярного регіоналізму характерен комплексний характер. Його якісно нові риси пов'язані з такими факторами як глобальні економічні зміни, які зміцнили значення економічного співробітництва на регіональному рівні, демократизація країн Східної Європи, створення внаслідок розпаду СРСР нових незалежних держав на постсоветському просторі, розширення ЄС. Відмінною рисою постбіполярного регіоналізму названо акцент на рівноправному партнерстві держав в протидію гегемонії/домінуванню великих держав в процесі міжнародного співробітництва. Розроблені системні критерії, що визначають правомірність розгляду належності держав балтійського і чорноморського регіонів до єдиної що будується балто-чорноморської системи міжгосударственного співробітництва як першої стадії створення балто-чорноморського регіону.

Авторська концепція акцентує увагу на тому, що нові умови для розвитку співробітництва балтійських і чорноморських країн виникли після «революції роз» в Грузії. В якості наочного прикладу можливостей, що надаються державам в умовах постбіполярного регіоналізму, показано успішність балтійського регіонального співробітництва. В той же час виділені фактори, що перешкоджають розвитку чорноморського і балто-чорноморського співробітництва. Досліджені причини, що обумовлюють невдачі таких чорноморських регіональних ініціатив, як ОЧЭС і ОДЕР-ГУАМ. Зроблено припущення щодо можливості налагодження співробітництва між ОЧЭС і ОДЕР-ГУАМ. Створені сценарії їх подальшого розвитку з урахуванням асиметрії в успішності створення багатосторонніх ініціатив в балтійському і чорноморському регіонах, що викликане асиметричним відношенням до них світових сил.

Проведен анализ внешнеполитической деятельности Грузии с учетом разнообразных внешних факторов (США, РФ, ЕС) и развернутой оценкой совместимости/несовместимости интересов акторов МО в балто-черноморской системе межгосударственного сотрудничества. Показано, что более адекватной реализации национальных интересов Грузии в рамках балто-черноморской системы межгосударственного сотрудничества мешает неурегулированность российско-грузинских отношений, которые в дальнейшем могут еще ухудшиться. Показаны причины того, почему тесное партнерство Грузии с США не смогло помешать России добиться поставленных ею в «пятидневной войне» основных военно-политических целей. Подчеркнуто, что хотя ЕС и принимает участие в процессе урегулирования внутренних конфликтов в Грузии, объединённая Европа в отношении этого южнокавказского государства в целом продолжает придерживаться не очень активной позиции, с минимальным прямым вовлечением. Сделан вывод, что в условиях, когда Грузия и другие постсоветские черноморские страны не могут пока стать членами ЕС, их европейские устремления могут быть реализованы только через формирование добрососедских европейских региональных инициатив, подобных «Восточному партнерству». Исходя из этого значимость сотрудничества в рамках балто-черноморской системы межгосударственного сотрудничества, как системного фактора во внешнеполитической стратегии Грузии, существенно возрастает. Выработаны практические рекомендации для правительства и соответствующих ведомств Грузии относительно целесообразности внесения в программные документы Грузии изменений, которые лучше отражали бы значимость балто-черноморской системы межгосударственного сотрудничества на современном этапе, в ближайшей и среднесрочной перспективе.

***Ключевые слова:** постбиполярный регионализм, балто-черноморская система межгосударственного сотрудничества, внешнеполитическая стратегия Грузии.*

SUMMARY

Marshania Z.S. The Baltic-Black Sea Interstate Cooperation System in the Foreign Political Strategy of Georgia. – Manuscript.

The thesis for the Ph.D. in Political Sciences, speciality 23.00.04 – Political Problems of International Relations and Global Development. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2011.

This research has analyzed in depth the foreign political strategy of Georgia and the process of creation and development of newly built Baltic-Black Sea Interstate Cooperation System as well as the current process and perspectives of cooperation of Georgia within the framework of Baltic-Black Sea and Black Sea regional organizations (BSC & GUAM). This study has outlined and highlighted systematic criteria of regional identity for the Baltic-Black Sea countries. Overall, this research has closely examined bilateral relations of Georgia with the main regional actors: Russia, United States of America and European Union, and the strong influence they have on the ongoing process of Baltic-Black Sea cooperation.

Key words: *post-bipolar regionalism, Baltic-Black Sea Interstate Cooperation System, foreign policy strategy of Georgia.*